

високохудожній тип жінки-амазонки (термін Ольги Слоньовської). Нею постає Христя Хуторна, яка у творі опиняється, образно кажучи, в тіні власної подруги Лесі Запорожець. Спочатку – відступ, який проливає світло на обставини перших днів війни і зовсім небезпідставний страх вродливих дівчат-українок за свою долю, коли вони опиняються у становищі фатальної залежності від обставин.

У кожного письменника, що писав про війну своє бачення цієї теми, але досвід двох прозаїків – Довженка і Белля – безмежний. Ці два художники зі світовим ім'ям своє неповторне слово про війну сказали правдиво, мужньо і справедливо.

Анатолій Градовський, Віталій Градовський

*ОСОБЕННОСТИ ИЗОБРАЖЕНИЯ СОБЫТИЙ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ В
ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Г. БЁЛЛЯ И А. ДОВЖЕНКА*

В статье рассматриваются особенности изображения второй мировой войны в творчестве Г. Бёлля и А. Довженка.

Ключевые слова: антивоенная проза, художественная манера, антитеза, пафос, национальная идентификация.

Anatoliy Gradovsky, Vitaliy Gradovsky

*REPRESENTATION PECULARITIES OF THE EVENTS OF WORLD WAR II IN PROSAIC WORKS
OF H. BELL AND A. DOVZHENKO*

The article deals with peculiar features of depiction of the events of World War II in works of H. Bell and A. Dovzhenko.

Key words: anti-war prose, artistic manner, antithesis, pathos, national identification.

Людмила ЮЩЕНКО

**КОЗАЦЬКА ДОБА В ПОВІСТІ М. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА» І
РОМАНІ В. КУЛАКОВСЬКОГО «СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»**

Стаття репрезентує спробу дослідити на компаративному рівні особливості художньої

інтерпретації козацької доби в повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» і романі В. Кулаковського «Северин Наливайко». Авторка зосереджує увагу на типологічно спільних рисах обох творів на рівні сюжету й системи образотворення.

Ключові слова: історична постать, характер, прототип, фольклор.

Козаччина як один із найбільш величних і водночас суперечливих періодів української історії була й залишається предметом художнього осмислення.

Не міг залишити поза увагою цю героїчну сторінку і М. Гоголь. Письменник не випадково виявляє зацікавленість козацькою добою. Згадаймо «гетьмансько-старшинське» походження митця. Дід Опанас Дем'янович, який служив у Гетьманській Військовій канцелярії і мав можливість ознайомитись із секретними документами Гетьманської Козацької держави, стверджував, що предком Гоголів був полковник Війська Запорозького доби Хмельниччини – Остап Гоголь, який 1658 р. виганяв московські війська з Києва, підтримував Петра Дорошенка, а після смерті був похований у Межигірському монастирі, що вважався ідеологічним центром Запорозької Січі. Портрет Остапа Гоголя поруч із зображеннями Богдана Хмельницького і Семена Палія прикрашав стіни Святодухівської церкви [див.: 1, 1]. Відомо й те, що полковник мав двох синів, один із яких загинув під час бою біля Могилева [див.: 2, 8].

Можливо, козацьке походження й дало поштовх до детального вивчення М. Гоголем української минувшини. Він перечитав «Історію Малої Росії» Д. Бантиш-Каменського, «Історію русів», «Опис України» французького інженера Г. Л. де Боплана, ознайомився з літописами і мав намір укласти власне чотири- або шеститомне видання «Історії України» (певні статті були-таки написані й опубліковані свого часу в збірці «Арабески»).

Зацікавленість М. Гоголя історією рідного краю відіграла неабияку роль на формування у письменника власного – художнього бачення козацької доби. Тема козащини яскраво висвітлена у творах «Пропала грамота», «Страшна помста», «Тарас Бульба», незавершеному романі «Гетьман» та ін.

Мета розвідки — дослідити особливості змалювання козацької доби в повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» і романі В. Кулаковського «Северин

Наливайко».

Цілісна картина Запорозької Січі як уособлення козацтва, сили й суперечливості характерів, що й сьогодні викликають захоплення й дискусії як серед звичайних читачів, так і в колі літературознавців, постає зі сторінок повісті «Тарас Бульба», яка входить до збірки «Миргород» і має дві редакції: 1835 р. і 1842 р. (здійснена 1840 р.).

У центрі твору – доба національно-визвольної боротьби українського народу. Хоча в жодній з редакцій автор точних дат не зазначає, та вказівка на те, що в цей період «... в Україні почали розпалюватися сутички й баталії за унію» [3, 9], а також згадані в повісті повстання під проводом Остряниці, який, за історичною версією, розгромив польські війська під містечком Голтвою 1638 року, дають підстави стверджувати, що події, описані у творі, характерні приблизно для періоду кін. XVI ст. – I пол. XVII ст. Згадане на початку твору XV століття як час, коли, на думку М. Гоголя, з'являлись такі характери, як у Тараса Бульби, «...коли бойовим палом укритися здавна лагідний слов'янський дух і завелось козацтво...» [3, 12], ймовірно, – екскурс у минуле [див.: 4, 47].

Не менше захоплюються історичною тематикою і представники літератури II пол. XX ст., зокрема В. Кулаковський. Як і М. Гоголя, його цікавить героїчне минуле рідного краю, особливо доба козаччини. Викладач, кандидат історичних наук спершу в наукових працях, а пізніше в художніх творах намагається по-своєму осмислити козацький період, з усіма його протиріччями і загадками. В. Кулаковський зосереджує свою увагу в основному на відомих історичних постатях, які багато в чому подібні до Гоголевого Тараса. І хоч образ Бульби є напіввигаданим (прототипом, вірогідно, був згадуваний уже далекий родич автора – козацький старшина Остап Гоголь), та, завдяки майстерності автора, у читача складається враження, що цей козак існував насправді. У кожному романі В. Кулаковський змальовує образи народних героїв, яких можна вважати літературними двійниками Тараса Бульби, а саме: Івана Сірка, Максима Кривоноса, Богдана Хмельницького, Мартина Пушкаря, Северина Наливайка.

Утіленням кращих рис козацького кодексу є один із ватажків народних

повстань кін. XVI ст. – Северин Наливайко з однойменного роману. Ідучи за М. Гоголем, В. Кулаковський з боєм зображує добу, в яку довелося жити герою: «...сліди наруги...татари...Литовські, польські й турецькі пани...Мов хмара, мов сарана сунуть та й сунуть...»[5, 11], « ...не сьогодні-завтра нову унію накинуть...» [5, 152]. Як чільний представник козацтва він вбачає своїм обов'язком забезпечувати волю, шанувати товариство, схилити голову перед просторами України.

З історичних джерел відомо, що 1593 р. Наливайко брав участь у розгромі військ Косинського під П'яткою на Волині, але волелюбність привела Северина на Січ. Звідти він повернувся в Галичину й очолив загони нереєстрових козаків, громив турків, татар, виступав не тільки проти польської шляхти, а й проти уніатської церкви. Таким чином, як зазначають історики, на кінець XVI ст., завдяки таким виступам, до соціальних гасел козаків приєдналося ще й гасло релігійної боротьби [див.: 6, 20].

У 1596 р. польські війська оточили «наливайківців» під Лубнами, за кілька тижнів козаків було розбито, а Северина перевезено до Варшави і в квітні 1597 р. страчено.

Спираючись на документальні джерела, В. Кулаковський досить чітко окреслює хронологічні межі зображуваних у романі подій, деталізує описи військової тактики, баталій, нерідко дає історичні коментарі та біографічні довідки. Усе це дає можливість глибше зрозуміти складність доби і не менш складні характери. Як і М. Гоголя, його цікавлять вирішальні, переломні моменти в житті людини, коли вона стає надзвичайно сильною, здатною до не властивих для неї, кардинальних рішень і навіть жорстоких вчинків. Так у першому розділі В. Кулаковський указує першу й, мабуть, найголовнішу причину Севериної ненависті до польської шляхти: «Після смерті батька, якого магнат Калиновський засік до смерті, Северин ніяк не міг угамуватися» [5, 6]. Окрім цього, подальшу долю козака визначає його переконання в тому, що «не лише душа батька волає до помсти, весь народ український до борні кличе» [5, 7].

Такі ж почуття охоплюють і Тараса Бульбу, який після страти поляками сина Остапа, одного з кращих воїнів Запорозького козацтва, мстить своїм ворогам так, що іноді «навіть самим козакам здавалась аж завеликою його нещадна лють і жорстокість. Тільки вогонь та шибеницю призначала його сива голова, і слово його на військовій раді дихало самим тільки знищенням» [3, 150].

Дії Тараса подібні вчинкам Северина Наливайка. Усвідомлюючи складність ситуації, спричинену нерідко й самими козаками, які, часом, і між собою не мали однакості, він безжально карає ворога, люто його ненавидить, приймає категоричні рішення, та все ж не розкаюється, а навпаки – стає непохитним у вірі в те, що прийде суд, і Україна «ще зведеться на ноги, загомонить ще дужче, ще гучніше!» [5, 288]. Северин упевнений, що його справу продовжить син Остап, якого полонений батько побачив уперше і востаннє у рідному селі перед стратою. Козак розуміє, для чого Бог їх звів у таку хвилину, і, щоб запалити в душі синовій вогонь помсти, пошепки промовляє останню настанову – боронити Україну.

На відміну від Наливайка, не судилося Тарасу залишити після смерті послідовників родинної справи, бо ще за життя втратив він обох синів. Але у хвилини загибелі старий козак так само щиро вірить у силу своїх переконань і в перемогу побратимів. Символічно звучать згори, як заповіт, його останні слова, що утверджують ідею самопожертви заради волі свого народу і збереження в Україні православ'я: «Панове-браття, товариство! Згадуйте мене і на ту весну знову сюди прибувайте та гарненько погуляйте!...прийде час, буде час – дізнаєтесь ви, що то є православна віра наша!» [3, 157].

Як бачимо, в образах козацьких ватажків М. Гоголь і В. Кулаковський розкривають кращі риси національного характеру: волелюбність, лицарську відвагу, здатність до самопожертви заради власних переконань. Разом із тим письменники не ідеалізують ці постаті й не заперечують той факт, що козаки, захищаючи з одного боку закони християнської моралі, все ж дотримувалися суворих (інколи навіть протилежних біблійним вченням) законів товариства, згідно з якими, одним із найстрашніших і найбільших злочинів вважали зраду

Батьківщини. Нагадаємо, як у М. Гоголя Тарас Бульба за зраду свого роду, козаків і всієї України покарав смертю власного сина Андрія.

В. Кулаковський у своєму романі описує подібний епізод з життя гетьмана Григорія Лободи, який так само несподівано захоплюється красою польської дівчини – Лашки Оборської, і, якби не «щасливий» випадок (Лашка втекла від Лободи з іншим козаком), можливо, скоро був би нещадно покараний козацьким товариством, оскільки обурення на зразок: «Що ж він за козак, коли до першої-ліпшої шляхтянки липне» [5, 76] швидко поширювалися серед запорожців. Сцени зради, що найчастіше завершуються стратою козака, неодноразово зустрічаються в усній народній творчості, яку активно вивчав і використовував у своїх романах В. Кулаковський.

У фольклорному дусі козацьку добу змальовує і М. Гоголь: поетизує яскраві події, оспівує найблагородніші риси козаків. Це пояснюється тим, що сам письменник був активним збирачем фольклору і всіляко сприяв посиленню інтересу своїх сучасників і нащадків до українських звичаїв і обрядів. Закономірним є й те, що в художній мові Гоголя відчувається народнопісенна основа. На думку Я. Дзири, вислови, які вже стали крилатими, «Сила подолала силу» чи «Та хіба знайдуться на світі такі вогні й муки, і така сила, що подужала б козацьку силу!» (з повісті «Тарас Бульба») письменник створив на основі рядків народної «Пісні про Серп'ягу»:

Ох і сила, сила силу одоліла,
Серп'ягові да у Львові
Споділась могила... [див.: 7, 15].

Дуже схожі на варіанти народних переказів детально описані М. Гоголем і В. Кулаковським сцени виборів козацьких ватажків.

У творах обох письменників зустрічаємо добре відомий у народі звичай посвяти отамана (кошового) землею. За переказами, після виборів ватажка козаки нерідко благословляли (обсипали) свого очільника рідною землею, що символізувало відданість Батьківщині, сприяло успішним походам, а іноді додавало винуватцю дійства (у повісті «Тарас Бульба» це кошовий Кирдяга, у

романі В. Кулаковського – Северин Наливайко) незвичайних здібностей характерника [див.: 4, 50]. Змалювання образів у романтичному ключі, очевидно, дало б підставу стверджувати, що події в повісті «Тарас Бульба» далекі від історичних. Але з цього приводу справедливо зауважував П. Куліш: «если бы Гоголь вдался в разработку архивов и летописей, в изучение политических и частных связей Польши, России и Малороссии, то, может быть, мы ничего бы от него не дождались» [цит. за: 8, 8].

Заслуга ж обох письменників, на нашу думку, в тому, що за нелегких обставин (М.Гоголь – у царську добу, В. Кулаковський – під контролем радянської цензури) вони зуміли розкрити й донести дух славного, хоч і такого трагічного минулого нашого народу, а козацьку добу як кінцевий і вирішальний етап становлення українського народу зобразили з усіма її суперечностями і драматизмом, залишаючи читачеві право власного вибору щодо розуміння цієї, можливо, ще не до кінця вивченої сторінки історії.

Література

1. *Дзира Я.* Микола Гоголь про незалежність України // Літературна Україна. – 1999. – 19 серпня. – С.1.
2. *Чухліб Т.* Хто був прототипом Тараса Бульби? // Історія України. – 2002. – №44. – С.7-9.
3. *Гоголь М.* Тарас Бульба. – К., 2006. – 289с.
4. *Мацанура В.* Запорожская Сечь в Художественной интерпретации Н.Гоголя («Тарас Бульба») // Всесвітня література та культура. – 2000. – №9. – С.46-53.
5. *Кулаковський В.* Северин Наливайко. – К., 1978. – 289с.
6. Велика історія України: У 2-х томах. – Том II./ Передм. І.П.Крип'якевича.– К.: Глобус, 1993. – 400с.
7. *Дзира Я.* Заповіт Миколи Гоголя: „Відокремитись і проголосити свою незалежність” // Зарубіжна література. – 2004. – № 37. – С.12-15.
8. *Кучеренко О.* Тема України в історичних творах М.В.Гоголя і П.О.Куліша // Історія в школі. – 2000. – №7.– С.7-10.

Людмила Ющенко

КАЗАЧЕСКИЙ ПЕРИОД

В ПОВЕСТИ Н. ГОГОЛЯ «ТАРАС БУЛЬБА» И РОМАНЕ В. КУЛАКОВСКОГО

«СЕВЕРИН НАЛИВАЙКО»

Стаття являє собою спробу дослідження на компаративному рівні особливостей художественної інтерпретації казаческого періода в повісті Н. Гоголя «Тарас Бульба» и

романе В. Кулаковского «Северин Наливайко».

Автор уделяет особое внимание типологически общим чертам обеих произведений на уровне сюжета и образной системы.

Ключевые слова: историческая личность, характер, прототип, фольклор.

Ludmyla Yushshenko

COSSACK'S PERIOD

IN M. HOHOL'S STORY «TARAS BUL'BA»

AND V. KULAKOVSKYI'S NOVEL «SEVERYN NALYVAIKO»

The article is an attempt to compare the peculiarities of artistic interpretation of cossack's period in M. Hohol's story «Taras Bul'ba» and V. Kulakovskiy's novel «Severyn Nalyvaiko».

The author pays special attention to typically common features of both works on the level of the plot and figurative system.

Key words: historical personality, character, prototype, folk-lore.